

Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik

İlhan Tekeli

**MARMARA
BELEDİYELER
BİRLİĞİ**

KÜLTÜR YAYINLARI

GÜNDELİK YAŞAM, YAŞAM KALİTESİ VE YERELLİK

İlhan Tekeli

İlhan Tekeli:

1937 yılında İzmir’de doğan Prof. Dr. İlhan Tekeli, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü’nden mezun olduktan sonra şehir ve bölge planlama alanındaki yüksek lisans ve doktora çalışmalarını Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi ve İTÜ’de tamamlamıştır. 1970 yılından emekli olana kadar ODTÜ’de öğretim üyeliği yapmış; Türkiye Bilimler Akademisi ile Bilimler Akademisi’nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Ayrıca, Tarih Vakfı’nın kurucusu ve ilk başkanıdır. 2004–2008 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Genel Kurulu üyeliği görevinde bulunmuş; birçok yerel yönetim ve kuruma danışmanlık yapmıştır. Sedat Simavi Sosyal Bilimler, Parlar Bilim ve Eğitim, TÜBİTAK Hizmet ve Sakıp Sabancı Sosyal Bilimler ödülleri başta olmak üzere çok sayıda saygın ödüle layık görülmüştür. Bilimsel yazıları Tarih Vakfı tarafından 26 cilt halinde yayımlanmıştır. Başta Selim İlkin olmak üzere, Yiğit Gülöksüz, Erdoğan Soral, Tarık Okyay, Gencay Şaylan, Raşit Gökçeli gibi akademisyenlerle birlikte veya tek başına kaleme aldığı 110’u aşkın kitabı bulunmaktadır. Ayrıca şehir planlama, sosyal sistemler, yerel yönetimler, iktisat ve şehir tarihi, bilim felsefesi gibi alanlarda yayımlanmış 660’tan fazla bilimsel makale ve bildirisi mevcuttur.

GÜNDELİK YAŞAM, YAŞAM KALİTESİ VE YERELLİK | İlhan Tekeli

Yayın No: 173

ISBN: 978-625-8164-30-5

İkinci Basım (Temmuz 2025)

Baskı: Yalın Yayıncılık

Sertifika No: 53595

Kapak Tasarım: İpek Arısoy

Katkı Sağlayan: Burak Arlı

Yayın Hakları

© Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları

Yayıncı Sertifika No: 15668

Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10

Eminönü 34134 Fatih-İstanbul/Türkiye

marmara.gov.tr | mbbkulturyayinlari.com

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu eserden, yalnızca tanıtım amacıyla ve kaynak gösterilmek suretiyle kısa alıntılar yapılabilir. Bunun dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz veya yayımlanamaz. Bu kitap ilk kez **Tarih Vakfı Yurt Yayınları** tarafından yayınlanmıştır. Güncellenmiş içeriğiyle hazırlanan bu özel baskı, **Marmara Belediyeler Birliği** tarafından yeniden yayına hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BASKI İÇİN SUNUŞ	9
İKİNCİ BASKI İÇİN SUNUŞ.....	27

-BİRİNCİ BÖLÜM-

GÜNDELİK YAŞAM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	33
---	----

1. Modern Toplumda Modernitenin Gündelik Yaşamı Ele Alışı.....	37
2. Beden ve Gündelik Yaşam.....	40
3. Habitus Merkezli Eylem Kuramı ve Gündelik Yaşam	43
4. Postmodernitenin Mikro Tarih Yaklaşımları ve Gündelik Yaşam.....	45
5. Gündelik Yaşamda Değişme ve Zaman	47
6. Gündelik Yaşamın Yerelliği ya da Yeri.....	49
7. Gündelik Yaşamda Zaman ve Mekân Etkileşimi.....	52
8. Son Değınmeler.....	52

BİR TOPLUMSAL ANLATIM VE KATILIM BİÇİMİ OLARAK KUTLAMA ŞENLİKLERİ.....	55
--	----

1. Kutlama ve Şenlik Merkezli Bir Kavramlar Alanı.....	55
2. Kutlama ve Şenlik Alanının Tarihselliği Üzerine	58
3. İnsanın Homo Ludens Olma Özelliğini Bilmek Kutlama ve Şenliğe Bakış Açımıza Neler Getiriyor?.....	62
4. Şenliğin Morfolojisi ve Örgütlenmesi.....	65
5. Şenlik İçinde Sosyal İlişkilerin Dönüşümü ya da Şenliğin Sosyolojisi.....	69
6. Şenliğin Siyasal Anlamı.....	70

7. Şenliğin Başarı Ölçütleri Neler Olabilir?.....	72
8. Cumhuriyet'in 75. Yıl Kutlamaları İçin Sonuçlar.....	73
İSTANBUL KENT MÜZELERİ SİSTEMİ ÜZERİNE ÖNERİLER/DÜŞÜNCELER	81
1. Modernist Müze Kavramının Aşılarak Yeni Bir Müze Anlayışının Gelişmesi Konusunda Bazı Yorumlar.....	82
2. Kent Müzeleri Yaratıcı Uygulamalara Açık Olarak Gelişiyor	87
3. İstanbul'un Tarihini Öğrenmemizi Hızlandıran Yeni Dinamikler	89
4. İstanbul'un Modernleşmesi Sonucunda Ortaya Çıkan Kentsel Bölgenin Niteliği.....	92
5. İstanbul Kentsel Bölgesi İçin Bir Kent Müzesi Sistemi Önerisi	96

-İKİNCİ BÖLÜM-

YAŞAM KALİTESİ VE GÖSTERGELERİ.....	103
1. Yaşam Kalitesini Geliştirme Hedefinin Yer Aldığı Temel Politika Belgeleri Üzerine	104
2. Yaşam Kalitesi Kavramı Hangi Alanlarda Nasıl Tanımlanıyor?.....	108
3. Değişen Paradigmalar, Değişen Göstergeler.....	127
4. Türkiye İçin Kapsamlı Bir Yaşam Kalitesi Göstergesi Önerisi	147
5. Kapsamlı Bir Yaşam Kalitesi Gösterge Sistemi İçin Türkiye'nin Veri Açığının Giderilmesi Konusunda Yapılması Gerekenler.....	174
6. Son Sözler	176

KENT PLANCILARI VE YÖNETİCİLER İÇİN
SÜRDÜRÜLEBİLİR YAŞAM KALİTESİ KAVRAMI
ÜZERİNDE BİR ÇÖZÜMLEME..... 179

1. Onurlu Yaşam Hakkının Gerçekleştirilmesi Konusunda
Dünyada Nasıl Bir Düşünce Macerası Yaşandı? 180
2. Dünyanın Yaşadığı Bu Düşünce Macerasını Türkiye’de Ben
Nasıl Yaşadım?..... 184
3. Günümüz Dünyasında Yerleşmeler ve Onların
Komünitelerinin Baş Hedef Haline Gelen Yaşam Kalitesinin
İçini Nasıl Dolduruyoruz? 189
4. Son Verirken 194

KENTLERDE YAŞAM VE YÖNETİM KALİTEMİZİ
BİRLİKTE ARTIRMAMIZ GEREKİYOR 197

1. Yerellik, Yaşam Kalitesi ve İnsan Hakları Üzerine..... 198
2. Günümüzdeki Yerel Siyasetin Yapısının, Demokrasinin/
Yönetimin Kalitesinin Gelişmesi Konusunda Yaratıldığı
Engeller 201
3. Ne Yapılabilir? 203

MİMARLIK VE YAŞAM KALİTESİ KAVRAMLARININ
İLİŞKİLERİ ÜZERİNDE YENİDEN DÜŞÜNMEK 205

1. Günümüzde Kalite Kavramının İçeriği Nasıl Biçimlendi? 205
2. Mimarlık Kalitesinin Yaşam Kalitesine Katkısının Sınırları
Nelerdir?..... 207
3. Kalite Kavramını, Çevre ve Yaşam Kalitesi Alanına Nasıl
Taşıyabiliriz?..... 210
4. Yaşam Kalitesinin Tüketim Temelli Olmaktan
Çıkarılmasının Gerektirdiği Açılımlar Nelerdir? Mimarlığın
Kalite Kavramına Etkisi Olabilir mi?..... 212
5. Son Verirken 214

İSTİHDAM YAŞAM KALİTESİNİN TEMEL GİRDİSİ OLDUĞU GİBİ YAŞAM KALİTESİ KAYGILARINCA DA YARATILABİLİR Mİ?.....	215
--	-----

-ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-

DÜNYAYA YERELDEN BAKMANIN BİLİMSEL AÇILIMLARI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA.....	223
--	-----

1. Yerel ve Yerelleşme Kavramları Üzerine İrdelemeler	225
2. Dünyanın Yaşadığı Dönüşüme Yerelden Yaklaşmanın Gerektirdiği Bir Araştırma Programı İçin Sorular	237
3. Son Verirken	244

YENİLİK VE YERELLİK ÜZERİNE DÜŞÜNMEK.....	247
---	-----

1. İktisat Yazınına Yenilik Kavramının Girişi	247
2. Yeniliğin Özellikleri Üzerine	249
3. Yeniliklerin Özneleri Üzerine	252
4. Son Verirken	255

SİYASAL TOPLUM İLE SİVİL TOPLUM ARASINDA YERİNİ BELİRLEMEKTE OLAN YEREL YÖNETİMLER	257
---	-----

1. Yerel Yönetim Değişikliklerini Ne Tür Gelişmeler Zorunlu Kılıyor?.....	258
2. Yerel Yönetimlerin İşlevlerinin Yeniden Tanımlanması.....	265
3. Yerel Yönetimlerin Yeni İlişki Biçimlerinin Geliştirilmesi	266
4. Son Verirken	270

KATILIMCILIĞI BECEREMESEK BİLE ONDAN VAZGEÇEMEYİZ.....	271
---	-----

YEREL YÖNETİMLERDE HİZMETİN ÖTESİNDE KATILIMCILIK BULUNUYOR	279
--	-----

1. Günümüzde Demokrasiler, Her Ölçekte Katılımcılığı Gerçekleştirmek Durumundadırlar	280
2. Yönetimde Katılımcılık Beraberinde Araçsal Rasyonellikten İletişimsel Rasyonelliğe Geçmeyi Getiriyor	282
3. Katılımcılığın Başarılı Olması İçin Özenle Planlanması Gerekliyor	285
4. Katılımcılık İçin En Uygun Ölçek Yerel Olmaktadır.....	288
5. Son Verirken	288
BİR YERELİN (KENTİN) KİMLİĞİ VE MARKA OLMASI KONUSUNDA NASIL DÜŞÜNÜLEBİLİR?	
1. Marka Olmak.....	293
2. Girişimci Kent Olmak.....	297
3. Bir Kentin Kimliği Nasıl Tanımlanabilir?	299
4. Son Verirken	303

BİRİNCİ BASKI İÇİN SUNUŞ

Toplu Eserler dizisinin on ikinci kitabında, Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayınlanan ve gündelik yaşam, yaşam kalitesi ile yerellik üzerine kaleme aldığım on bir yazıyı bir araya getirdim. Diğer kitaplardaki yazıların yazılış tarihleri 40 yılı aşkın bir süreye dağılırken, bu kitaptaki yazılar yaklaşık son 10 yılda yazılmış, daha çok son yıllarda ilgilenmeye başladığım konulardaki yazılarımı bir araya getiriyor. Bu konuların her birinin kent ve bölge planlamayla yakından ilişkili olduğu, bu nedenle de benim daha eski tarihlerden beri bu konularla ilgilenmemin bekleneceği düşünülebilir. Ancak bir yandan dünyada bu alanlarda yaşanan gelişmeler, öte yandan Türkiye’de benim de doğrudan içinde yer aldığım bazı deneyimler, bu konularda yazmaya ancak son yıllarda başlamama neden oldu.

Benim gündelik yaşamın toplum bilimiyle ilgilenmem iki dolaylı yoldan başladı. Bunlardan birincisi Türk Sosyal Bilimler Derneği yönetim kurulunda bulunduğum yıllarda, derneğin başkanlığını yapan Nermin Abadan Unat’ın Avrupa’ya yaptığı yolculuklardan birinde Marcar Sosyoloğu Alexandre Szalai ile tanışması olmuştu. Szalai insanların “günlük zaman bütçelerinin” analizinin getirebileceği çözümleme olanaklarını on iki ülkede yaptığı bir karşılaştırmalı analizle göstermeye çalışıyordu. Nermin Hanım bu çözümlemeden çok etkilenmişti. Szalai’nin on iki ülkede yaptığı araştırmanın sonuçlarını veren kitabını da dernek kütüphanesine getirtmişti.¹ Bu kitap ve o yıllarda Amerikan Planlama Derneğinin dergisinde çıkmaya başlayan zaman bütçesi çalışmalarının kent formlarının açıklanmasında getirdiği açılımlar konusundaki yazılar ilgimi çekmeye başlamıştı. Szalai’nin biyopsikolojik yaklaşımını, kent planlaması alanında, özellikle gündelik yaşamda, gündelik yolculuk süresine ayrılabilir zamanın sınırının ne olduğunu kavramayı sağlaması ve bu zaman sınırının kentin mekândaki yayılımının sınırlarını bize göstermesi bakımından önemli buluyordum. Szalai’nin yaklaşımına ilgi duyanlar için en önemli araştırma nesnesi gündelik ya-

¹ Alexandre Szalai: *Time Budget Research Project*, 1972.

şam haline geliyordu.

Böylece gündelik yaşam konusu benim gündemime girmiş oldu. Ancak henüz bu konuda yazı yazma gereksinimini duymuyordum. Szalai'nin yaklaşımı, zaman boyutunu ve bu boyuta ilişkin olarak dünyanın kendi eksenine etrafına dönmesinden gelen 24 saatlik süre sınırını merkeze almıştı. Mekân, ikincil bir plana itilmişti. Bu da beni rahatsız ediyordu. ODTÜ'de coğrafya tarihi dersleri vermeye başladığımda, zaman ve mekân aynı önemi veren toplumsal bilim yaklaşımları üzerinde durma konusundaki ısrarım beni Hägerstrand'ın zaman ve mekân coğrafyasıyla karşılaştırdı.² İsveç'in ünlü coğrafyacısı Torsten Hägerstrand gündelik yaşama yaklaşırken sadece zaman üzerinde durmuyor, mekân boyutuna da eşit önem veriyordu. Böyle bir analiz yöntemi geliştirmek için, "mekân ve zaman güzergahları" ve "zaman ve mekân prizması" olarak iki kavram geliştirmişti. Mekân ve zaman güzergahı, kentte yaşayanların günlük yaşamlarında zaman ve mekânda bulunduğu yerleri betimlemek için geliştirilmiş bir araçtı. Bunun için iki boyutlu bir kent haritası alınıyor, bireyin konutu harita üzerinde işaretleniyor, bu noktadan harita yüzeyine bir dik çizilerek zamanı temsil eden 24 saate bölünmüş bir eksen oluşturuluyordu. Bu birey günlük yaşamında, üç boyutlu bu mekânda evinden başlayan ve evine dönüşle sonuçlanan bir güzergâh çiziyordu. Bir kişinin evinden hangi saatte çıktığı, nereye gittiği harita üzerinde gösterilmekteydi. Orada ne kadar kaldığı ise o noktadan çıkılan dik üzerinde yani zaman boyutunda işaretlenmekteydi. O gün içinde diğer yer değiştirmeler ve yeni gidilen yerlerde harcanan zamanlar üç boyutlu mekânda gösterildiğinde gündelik zaman ve mekân güzergahı çizilmiş olmaktaydı. Böylece bir birey için çizilmiş zaman ve mekân güzergahı üzerinden bir bireyin gündelik yaşamı kolayca okunabilmekteydi. Hägerstrand mekân-zaman güzergahı diye adlandırdığı bir temsil aracını geliştirerek insanların günlük yaşamını ve bu yaşamın mekâna nasıl kazınmış olduğuna ilişkin bir çözümleme aracı oluşturmuştu. Bir kentte yaşayan bireylerin belli bir miktarının zaman ve mekân güzergahları çizilerek grafik olarak temsil edildiğinde kentin yapısını ve işle-

² Torsten Hägerstrand: "Space, Time and Human Condition", R. J. Chorley (editör), *Directions in Geography*, Methuen, London, 1973.

yişini kavramak kolaylaşmaktaydı. Hägerstrand'ın yaklaşımı gündelik yaşamı analizinde zaman ve mekân aynı önemi vermesi bakımından bana çok çekici geliyordu. Bu yaklaşımda zaman boyutu bir günün süresi olan 24 saatle sınırlanmıştı. Mekân boyutuna da Hägerstrand, geliştirdiği “mekân ve zaman prizması” kavramıyla sınır getirilmişti. Mekân ve zaman prizması bir noktadan (konut), olabilecek en yüksek hızla yola çıkan bir kimsenin, belirlenen zaman içinde aynı noktaya dönmesi koşuluyla varabileceği en uzak noktalardan oluşmaktaydı. Bir başka deyişle olabilecek zaman ve mekân güzergahlarının dış zarfını teşkil ediyordu.

Hägerstrand'ın gündelik yaşama yaklaşımı bana, sadece mekân ve zamana eş önem vermesinden değil, kentlerin oluşumunun açıklanmasında ekonomi paradigmasına hapsolmayan, gündelik yaşama dayalı basit bir yaklaşım geliştirmesinden dolayı anlamlı geliyordu. Kent mekânının oluşumunu biz kent plancılar iki farklı kuramsal çerçevede açıklıyorduk. Bunlardan biri Toplu Eserlerin altıncı kitabı olan “Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler” kitabındaki yazılarda üzerinde ayrıntılı olarak durulduğu üzere kentsel arazi rantı idi. İkincisinin ise ilk örneğini Ira S. Lowry modelinde³ gördüğümüz üzere önce temel istihdamın yer seçimine göre, servis istihdamının konut miktarı ve yerlerinin gravite modeli yardımıyla saptanmasıydı. Gündelik yaşam çalışmaları yeni bir çözümleme çerçevesi yaratması bakımından bana çekici gelince, bu konudaki bazı kitapları⁴ okuyarak merakımı gidermeye çalıştım. Bu arada sosyo-mekânsal süreçleri işlediğim dersimde de bir dönem için bu konuyu ele aldım.

Bu konuyla ilgim büyük olasılıkla bu noktada sönmülenecekti. Ancak içinde yer aldığım iki olay bu konuda yeni adımlar atmamı gerektirdi. Bunlardan birincisi Birleşmiş Milletlerin Habitat II. Kent Zir-

³ Ira S. Lowry: *A Model of Metropolis*, Rand Corporation, 1964.

⁴ Henri Lefebvre: *Critique of Everyday Life*, Verso, London, New York, 1991, (Fransızca baskı 1947).

Michael de Certeau: *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley, 1984.

David Chaney: *Lifestyles*, Routledge, London, New York, 1996.

vesinin 1996 yılında İstanbul'da toplanmasıydı. Dünya çevre hareketi bakımından bir dönüm noktası olan 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında, bu zirveye katılan Süleyman Demirel, ikinci kent zirvesinin İstanbul'da toplanması için bir öneri yapmış ve kabul ettirmişti. Türkiye ilk kez bu önemde bir toplantıya ev sahipliği yapacaktı. Ama İstanbul'da henüz bu toplantıyı gerçekleştirecek bir salon bile yoktu, bu nedenle yoğun bir çalışma gerekiyordu. Bu toplantıyı düzenleme sorumluluğu Bayındırlık Bakanlığına verilmişti. Türkiye henüz işin ciddiyetinin pek farkında değildi, iki yıl hiçbir hazırlık yapmadan bekledikten sonra Bayındırlık Bakanlığı bu işin sorumluluğunu yüklenemeyeceğini açıkladı. Konferansa iki yıl vardı ve hazırlıkların bu sürede yetişmesi adeta bir mucizeye kalmıştı. Bu sorumluluğu o günlerde TOKİ'de başarılı rüzgarlar estiren Yiğit Gülöksüz yüklenmiş ve bir Habitat II. Koordinasyon Birimi kurarak bu birimin direktörlüğüyle Gürel Tüzün'ü görevlendirmişti. Bu mucizenin nasıl gerçekleştiğinin öyküsünün ayrıntısını bir başka Toplu Eserler kitabının sunuşunda anlatacağım için şimdi daha ileriye gitmiyorum.

TOKİ'nin yüklendiği sorumluluklar arasında kent zirvesine sunulacak ülke raporunun ve eylem planının katılımcı bir pratikle hazırlanması da vardı. Türkiye ilk kez uluslararası camiaya sunacağı raporu katılımcı pratikle hazırlayacaktı. Bu konuda birikmiş bir deneyimi yoktu. TOKİ bu sorumluluğu yüklenecek, uyumlu çalışabilecek bir danışma kurulu oluşturdu.⁵ Ben de bu kurulun başkanlığını yapıyordum. Bu sunuşu yazarken, böyle bir kurulun ilan edilmiş olmasının, bu kurulda kendini görmek isteyen kişiler arasında önemli ölçüde rahatsızlık yarattığını ve ulusal rapor ve eylem planının hazırlanmasında, katılımcı sürecin işleyişini nasıl zorlaştırdıklarını tüm ayrıntılarıyla hâlâ hatırlamakta olduğumu fark ettim. Bu öyküyü Toplu Eserler'in Sivil Toplum ve Demokrasi Yazıları kitabının sunuşunda anlatacağım.

⁵ Kurulda Mübeccel Kıray, Necat Erder, İlhan Tekeli, Ali Türel, Şule Özükren, İhsan Bilgin bulunuyordu. Danışma kurulunun sekreteryasını Gürel Tüzün ve TOKİ Dış İlişkiler Daire Başkanı Efza Evrengil yapıyordu.

Danışma Kurulu yalnız ulusal rapor ve eylem planının oluşturulmasından değil, aynı zamanda da Birleşmiş Milletlerin mutfağında her zirve toplantısı öncesinde yapıldığı üzere, zirve sırasında müzakere edilecek metinlerin hazırlanmasındaki müzakerelere katılmak ve Türkiye'nin görüşlerinin küresel eylem planı içinde sağlamak sorumluluğunu yüklenmişti. Türkiye suskun kaldığı iki yıllık dönemde Habitat II. metinlerinin ilk hazırlık toplantılarında bir katkı yapmamıştı. Biz ancak New York'taki ikinci toplantıya katılmak olanağı bulmuştuk. İlk kez bir BM zirvesi hazırlık toplantısına katılıyordum. BM teknokratları bir metin hazırlamışlardı. Bu metnin dayandığı ilkeler büyük ölçüde Rio Zirvesinin ilkeleriydi. Sürdürülebilirlik, çözümlerin insan merkezli olması, yapabilir kılma vb. ilkeler olarak sıralanmıştı. BM'de her metnin müzakere edilerek uluslararası oydaşma içinde çıkması beklendiği için, metinleri hazırlayan teknisyenlerin üzerinde anlaşmış ilkeleri kullanmayı yeğlemiş olmalarını anlıyordum. Ama bu ilkelerin bir kent zirvesini yönlendirmek için yeterli olmadığını düşünüyordum. Çünkü ne sürdürülebilirlik ne yapabilir olma ne de insan merkezli olmak iyi ve güzel bir kentin doğuşunu sağlamak için yeterli değildi. Oysa çevreyi değil kentsel yaşamı hedefleyen bir zirve yapılacaktı. Türkiye tarafı olarak biz "yaşanabilirlik" kavramını yeni bir ilke olarak önerdik ve bu ilkenin kabul edilmesini sağladık. Bu ilke daha sonra Habitat Konferansı'nın resmi metinlerinde yer aldı.⁶ Ayrıca, İstanbul Konferansı'na diğer BM konferanslarından farklı ve özgün bir kimlik kazandırması açısından da önemliydi. Bu sayede İstanbul Konferansı, Rio Konferansı'nın yalnızca bir uzantısı olmaktan çıkarılmış oldu.

Yalnız yaşanabilirlik ilkesini Habitat II. metinlerinde sokmak yeterli değildi tanımlamak gerekiyordu. Zorluk iyi bir kentin tanımlanmasından çok tüm BM üyelerinin kabul edeceği bir tanım bulmaktaydı. Gerçi şehircilik yazınında iyi kentin ne olduğunu tanımlayan çok sayıda kent ütopyaları bulunuyordu. Ama bunlar üzerinde bir oydaşma yoktu. Bu nedenle Habitat II. metinleri için yararlı olamayacaktı. Yaşanabilir-

⁶ HABİTAT II. hazırlıkları sırasında hazırladığım yazılar daha sonra kitap halinde yayımlandı. Bkz: İlhan Tekeli: *Habitat II. Konferansı Yazıları*. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1996.

lik konusunun BM üyesi devletler tarafından kabul edilmiş olan bir metne dayandırılması gerekiyordu. Ben yaşanabilirliği insan haklarının kent mekânında uygulamaya konulması olarak tanımladım. Bu tanımın insan hakları bildirgesi gibi temel bir metne dayandırıldığı için kabul edilmek bakımından bir sorunu yoktu. Ayrıca insan hakları, kağıt üzerinde, soyut bir metin olmaktan çıkarılarak somutlaşıyor, doğrudan insanların yaşamına sokuluyordu. Örneğin insan haklarının en belirgin öğelerinden biri yaşam hakkıydı. Bu hakkın yaşama geçirilmesi havadaki sülfür dioksit standardının konmasıyla yakından ilişkiliydi. Ama insan hakları bildirgesinin sözünü ettiği salt bir biyolojik yaşam hakkı değil onurlu bir yaşam hakkıydı.

Bu da yaşadığı yerin kimliğine sahip çıkılması, yani tarihi mirasa sahip çıkılması anlamına geliyordu. İnsan hakları bildirgesi yaşanabilirliğin tanımlanmasına çok zengin bir esin kaynağı oluşturuyordu.

Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı'nda, yaşanabilirliğin tanımına oldukça geniş bir yer verildi.⁷ Bu metin ana hatlarıyla “Yaşanabilirlik, toplumların yerleşmelerde gerçekleştirmesi gereken başarı ölçütleriyle tanımlanabilir. Bu ölçütler insan haklarının yaşama geçirilmesi niteliğindedir. Ayrıca tarihseldir, yani kültürel göreliliğe ve gelişmeye açıktır. Yaşanabilirliğin bir boyutu insanın beden ve akıl sağlığı için gerekli koşulların bulunmasıdır. Bu, bir yerleşmede yaşayanlara yeterli ve sağlıklı su, temiz hava sağlanmasından atıkların sağlık koşullarına uygun uzaklaştırılmasına, güvenliğe, insanların gürültüye karşı korunmasına, yeterli konut, yeterli ulaşım olanakları sağlanmasına kadar uzanan pek çok nesnel öğeyi içerdiği gibi, yaşayanların kültürel beklentilerini karşılamak, aidiyet ve kimlik duyguları vermek, yaratıcı bir ortam yaratmak gibi öznel öğeleri de içerecektir.” olarak özetlenebilir.

Bu kapsamı içinde yaşanabilirlik bir kentte, gündelik yaşam içinde, insan haklarının somutluk kazanmasıyla gerçekleşiyordu. Aslında yaşanabilirlik üzerinde düşündükçe, atlanması gereken bir alt eşik tanımlıyormuş gibi görünmesine karşılık, sürekli geliştirilmesi gereken, sürekli

⁷ BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II., *Türkiye Ulusal Rapor ve Ulusal Eylem Planı*, İstanbul Habitat II. Kent Zirvesi, Haziran 1996, s. 7678.

artırılması gereken bir yaşam kalitesi olduğunu fark etmeye başladım. Habitat II. Zirvesi sonrasında yaşam kalitesi benim ve Türkiye'deki kent plancılarının gündeminde ön planda bir yer tutmaya başladı.

Gündelik yaşamın rutinleşmiş temposu ve alışkanlıkları üzerinde durmak, bu yaşam belli bir kalite düzeyinde gerçekleşse de bir anlamda yaşamın sıkıcı bir yanına işaret ediyordu. Yaşamın kaliteli olabilmesi, heyecan ve yaratıcılık taşıyabilmesi, bunun dışına çıkılabilmesi halinde gerçekleşiyordu. Bu gereksinmeyi de insanlık, şenlikler (festivaller) düzenleyerek karşılıyordu. Bu şenlikler genellikle doğal hayatın yeniden canlandığı bahar aylarında ya da kışa girmeden hasat dönemlerinde düzenleniyordu. Gündelik yaşam kuramları, bir anlamda bunun dışına çıkış olan şenlik kuramlarıyla tamamlanmadıkça eksik kalıyordu. Bu bütünlüğü kavramam Tarih Vakfının Cumhuriyetin 75'inci yıl kutlamaları için geliştirdiği projenin uygulanması sırasında oldu.

1998 yılı Cumhuriyetin 75'inci yılıydı. Ülkenin kararsız koalisyon hükümetleri tarafından yönetildiği bu dönemde, 75'inci yıl yaklaşırken hükümet, bu yıldönümünün kutlanması için özel bir hazırlık içine girmemişti. Her yıl olduğu gibi eski alışkanlıklar içinde tören niteliği ağır basan bir kutlama gerçekleştirilecekti. Bu durum Tarih Vakfı yönetim kurulunu rahatsız ediyordu. Habitat II sırasında Tarih Vakfının, Kültür Bakanlığına tahsis edilmiş Darphane-i Amire'yi bir çöplük olmaktan kurtararak, burada düzenlediği İstanbul Tarihi ve Anadolu Konut Tarihi sergilerinin başarısının sağladığı öz güvenle, 75. yıl kutlamaları için bir kutlama projesi geliştirerek, hükümette bir muhatap bulunamadığı için Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunmuştuk. Bu Türkiye'nin STK tarihi bakımından iddialı bir projeydi. Tarih Vakfı devletin kutlama konusunda hareketsiz kalması üzerine, bu işlevin yeni bir biçimde görülmesi için bir ortaklık öneriyordu. Tarih Vakfının önerdiği yedi farklı proje önerisinde özellikle biri merkezi öneme sahipti. Bu proje temelde, kutlamaların bir tören değil şenlik halinde yapılmasını öneriyordu. Tarih Vakfı kuruluşunun ilk yıllarında İstanbul'da bir deniz şenliği düzenlemişti. Sınırlı olanaklara karşın başarılı olmuştu. Bu deneyimden de etkilenererek, şimdi de böyle bir değişikliği Türkiye'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için öneriyordu. Tarih Vakfı Süleyman

Demirel’de çok anlayışlı bir muhatap bulmuştı. Kanımca, TOKİ’den ayrılmış Yiğit Gülöksüz’ün Tarih Vakfı adına bu projeleri yürütecek olması da Demirel’in bu projeye sahip çıkmasını kolaylaştırıyordu.

Projeyi Süleyman Demirel’e anlatırken törenlerde halkın sadece izleyici olduğu, oysa şenlik olunca halkın esas katılımcı haline geldiği, kutlamaların tören değil şenlik haline getirilmesinin kökten bir anlayış değişikliği yaratacağı üzerinde durarak, bunun demokratik rejimlere yakışacağını söylüyordum. Cumhurbaşkanı da bu değişikliğin gerçekleştirilmesini çok istiyordu. Hatta o dönemde askeri komutanlarla yapılan görüşmelerde de bu konuda önemli ölçüde destek buluyorduk.

Böyle bir projeyi salt sezgilerle savunmak olanaklı değildi. Bunun üzerine şenlik kuramlarını çalışmaya başladım.⁸ Tarih Vakfının 75’inci yıl kutlama projesinin bir parçası olarak da şenlik kuramı konusunda bir yazı yazmaya başladım. Böylece gündelik yaşam için yaptığım çalışmalar bir bütünlüğe kavuşturmuş olacaktım. Projeleri Süleyman Demirel’e anlattığım bir toplantıda bu proje için şenlik konusunda bir kuramsal yazı yazdığımı söylemiştim. Toplantıdan ayrılırken beni bir tarafa çekerek, “yazıyı bitirince yeni toplantıyı beklemeden bana gönder” dedi ve muhtemelen bu kuramsal yazının ilk okuyucusu oldu.

Kitabın başlığındaki ilk iki kavramın benim araştırma gündemime nasıl girdiğini gördükten sonra, üçüncüsünü oluşturan zaten gündemimde olan yerellik kavramının gündemimde nasıl anlam değiştirdiğinin öyküsünü anlatmalıyım. Toplu Eserler’in bölgesel eşitsizliğe ve Cumhuriyetin belediyeçilik tarihine ilişkin kitaplarında, benim bölge planlama ve belediyeçilik konusunda ilgimin nasıl geliştiğini anlatmıştım. Bu alanlar temelde yerele ilişkindi. Ama yerelle daha genel bir kategori olarak ilgilenmeye başlamam, daha çok 2000’li yıllarda oldu. İlginç olan bu yönde evrilmesini iki dostumun ricaları sağladı. Bir yandan Selahattin Yıldırım’ın sorduğu bazı sorular konusunda yazdığım notlar bu yönde evrildi. Öte yandan Sencer Ayata Sosyal Bilimler Enstitüsü

⁸ M. M. Bakhtin: *Rabelais and His World*, Indiana University Press, Bloomington, 1984. M. M. Bakhtin: *The Dialogical Imagination*, M. Holquist (Editor) University of Texas Press, Austin TX, 1986.

Başkanı olunca benden, yerellik konusunda öğretim üyelerinin katılımıyla oluşacak bir çalışma grubunu yönlendirmemi istemişti. Öğlenleri, yemek saatlerinde, 1520 sosyal bilimci bir araya gelerek sandviçlerimizi yerken yerelliği tartışmaya başladık. İlk dört, beş toplantı sonrasında bu çalışmayı sürdürmeyi başaramadık. Ama çalışmalar sürerken genel bir kategori olarak yerellik konusunda tartışma metinleri hazırladım, her toplantı sonrasında bunları ilerletme olanağı buldum.

Bu gelişmeler benim yerellik üzerinde yeniden düşünmemi sağladı. Herkes bir yerellikte yaşıyordu. Biz yereli soyut olarak değil, somut olarak biliyorduk. Gündelik yaşam bir yerelde gerçekleşiyordu, yaşam kalitesi bir yerelde gerçekleşiyordu. Bu durumda gündelik yaşam ve yaşam kalitesi kavramları üzerindeki tartışmayı eksik bırakmamak için yerellik konusundaki yazılarımı da bu kitaba aldım. Böylece birbirine gereksinmesi olan bu üç kavram birbirini tamamlayacak şekilde kitapta yer aldı.

Kitabın birinci bölümünde gündelik yaşamla bir biçimde ilişkili üç yazı bulunuyor. Bu bölümün ve kitabın birinci yazısı *Gündelik Yaşam Üzerine Düşünceler* başlığını taşıyor. Bu alana ilgimin gelişmesinin öyküsünü anlatırken belirttiğim üzere bu alanda yazdığım ilk yazı bu oldu. Bir bakıma alana ilişkin çok yönlü bir yazının taraması yapıyor. Bir çeşit benim alanı öğrenmemi sağlayan yazı. Buna karşılık çok yönlülükten kaynaklanan bazı yenilikler de içeriyor. Bu haliyle ilk kez bu kitapta yer alıyor. Bunun bir başka bağlam için değiştirilmiş biçimini, Tarih Vakfının düzenlediği ve 9-11 Aralık 1999'da toplanan, III. Uluslararası Tarih Kongresinde “Gündelik Yaşam Tarihçiliğinin Kavramsal Çerçevesi Nasıl Geliştirilebilir” başlığıyla sunmuştum.

Bu yazı gündelik yaşam çalışmalarını genelde, günlük zaman bütçesi içerisinde yer tutan, beslenme, giyinme, barınma, uyuma vb. rutinleşmiş yaşam pratikleri üzerinde durarak, bir maddi kültür araştırması olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu yolla elde edilmiş bilginin, siyasal ve toplumsal hareketler, kent planlaması, “habitus” kavramı merkezli eylem analizleri, yaşam stilleri bakımından önemi ortaya konulmaktadır. Bu yazıda gündelik yaşam, bedeni görmezden gelerek ya da dışlayarak ele alınmıyor. Gündelik yaşamda bedenin sınırları denetlenirken, yaşanmış bir beden haline gelişi ve bu yolla kimliğin nasıl oluştuğu üze-

rinde duruluyor. Gündelik yaşamın bir yandan değişmeyle öte yandan “yer”le (place) ilişkisi kuruluyor.

Birinci Bölümün ve kitabın ikinci yazısını *Bir Toplumsal Anlatım ve Katılım Biçimi Olarak Kutlama Şenlikleri* oluşturuyor. Bu yazının Cumhuriyetin 75’inci yıl kutlamaları sırasında nasıl geliştiğinin öyküsünü anlatmıştım. Tarih Vakfının şenlikler projesinin metni içinde yayımlamıştı.⁹ Ulaşılması zordu. Şimdiki yayımlanmasıyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabileceğini umuyorum.

Şenliklere ilişkin bu yazıda kutlama, tören ve şenlik kavramları üzerinde irdelemeler yapıldıktan sonra, kutlama ve şenliklerin tarih içindeki gelişimi üzerinde durulmakta, insanın niteliklerinden birinin “oyun oynayan” (Homo Ludens) olmasından yola çıkarak şenlik olgusunun özellikleri analiz edilmektedir. Bir başka deyişle şenlik, insanın oyun oynayan olmasıyla temellendirilmektedir.

Tabii şenlik gündelik yaşamın dışında olandır. Ama gündelik yaşam çalışmaları şenlik üzerinde durmadıkça tamamlanmış olmaz. Şenlikle belli bir mekân ve zamanda normal olarak var olan toplumsal ilişkiler değişikliğe uğramakta, yeni ilişki biçimleri oluşmakta, yeni bir toplumsal kademelenme ortaya çıkmaktadır. Bu da şenliklerin siyasal içerikler kazanabilmesine kapıyı her zaman açık bırakmaktadır.

Birinci bölümün ve kitabın üçüncü yazısı *İstanbul Kent Müzeleri Sistemi Üzerine Öneriler/Düşünceler* başlığını taşıyor. Kitabın en yeni yazısı. 2009 Eylülü sonunda İstanbul’da toplanan bir müzecilik toplantısında sunuldu. İlk bakışta bu yazıyı ilk iki yazıyla ilişkilendirmek çok zor görülebilir. Onun için bu yazının neden bu bölümde yer aldığı konusunda bir açıklama yapmam gerekiyor. Yazıda müzeciliğin nasıl bir devrim geçirmekte olduğu, bir toplum merkezi olma niteliği kazandığı, kent müzelerinin kentin geleceğine sahip çıkılan bir platform haline geldiği anlatılıyor, demokrasi projesi haline gelen bir müze anlayışından söz ediliyor. Bu dönüşümü müzelerin gündelik yaşamda bir yer almak tale-

⁹ Tarih Vakfı: Cumhuriyetimizin 75. Yılı Kutlamaları Kapsamında, Ankara, İstanbul, İzmir için Cumhuriyet Geçitleri ve Şenlikleri Kuramsal Hazırlık ve Tasarım Çalışması.

bi olarak algıladığım için müzeler konusundaki yazıyı bu bölüme aldım. Ama İstanbul'daki müzecilik toplantısında değişik ülkelerin müzecileri kendi deneyimlerini anlatırken, bunlardan birinin, yerel müzelerinin festivallerin de örgütleyicisi olduğunu söylemesi bana yeni bir esin kaynağı oldu. Artık benim zihnimde de kent müzeleri gündelik yaşamda yer talep ettiği kadar, şenliklerin düzenlenmesinde de düzenleyici bir rol talep eder hale geldi. Bu durumda müzeler yazısı ilk iki yazının ayrılmaz bir parçası haline geldi, böylece bu bölüme koydum.

Kitabın ikinci bölümünde yaşam kalitesiyle ilişkili dört yazı bulunuyor. TÜBA çevre komitesince yazılan “Yaşam Kalitesi Göstergeleri” raporu. Bu yazı TÜBA'nın izniyle, bu kitabın dördüncü, ikinci bölümün ilk yazısını oluşturuyor. Bu yazının başlığına bir “ve” ekleyerek *Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri* haline getirdim. Çünkü salt göstergeleri sıralamakla yetinmiyor, oldukça kapsamlı bir biçimde yaşam kalitesi nedir tartışması yapıyor. Yaşam kalitesi kavramının Habitat II. İstanbul Zirvesi sırasında gündemime nasıl girdiğini anlatmıştım. TÜBA Çevre Komitesinin yürütücüsü olarak, 2002 yılında komitenin gündemine yaşam kalitesi göstergeleri konusunun alınmasını sağladım. Çalışma sonunda bu rapor ortaya çıktı. Bu konuda Türkçe yazılı malzeme az olduğu için bu metne sık sık başvuruldu.

Bu yazıyı kitaba, geliştirilmiş olan yaşam göstergeleri sisteminden çok, yaşam kalitesi kavramı konusunda yaptığı geniş tartışma için aldım. Bu yazıda yaşam kalitesi tartışmaları beş öbek halinde toplanan konuların ele alınmasıyla sürdürülmektedir. Yaşam kalitesini temellendirmekte başvurulmuş ilk öbekteki yaklaşımlar, bireyin yaşam sırasındaki doyumuna ilişkin kuramlardan yola çıkmaktadırlar. Bunun en çok bilineni “hazcılık”tır. Hazcılık bir yaşam deneyiminin ancak yaşandıktan sonra değerlendirilebileceğini kabul etmektedir. Yaşanmış olmak ön koşuldur. Yaşama deneyiminin yarattığı, mutluluk, zevk alma vb. doyumdur. Bu halde salt bir öznel değerlendirme söz konusudur. Yaşam kalitesinin ölçüsü öznelleştiğçe, yaşam kalitesini artıracak politikalara yol göstermek bakımından yetersizleşir. Bu nedenle pratikte etkili olmak isteyenler bu ölçütü olabildiğince nesnelleştirmeye çalışırlar. “Yararcılar” hazcı çizgidedirler, ama yararı ölçülebilir ve politikaya yol gös-

terebilir biçimde tanımlamaya çalışmaktadırlar. Yararcılar toplumdaki ortalama bireyi almakta ve önceden belirlenmiş bir değerler sistemi ve kimlik olduğunu varsaymaktadır. Birey merkezli yaşam kalitesi yaklaşımı için bir başka çıkış noktasını Maslow'un gereksinimler kademelenmesi kuramı oluşturmaktadır. Bu kuram, insanların temel işlevlerini yerine getirebilmeleri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için beş basamaklı bir kademelenme önermektedir. Bu basamakların en temelini fizyolojik gereksinimler oluşturur. Hava, su, besin ve uyku gibi unsurlar, yaşamın sürdürülebilmesi için mutlaka karşılanması gereken fizyolojik gereksinimlerdir. İkinci basamakta ise güvenlik gereksinimleri yer alır. Üçüncü düzeyde sevgi ve ait olma gereksinimleri yer alır; bunu saygınlık gereksinmesi (ego gereksinmesi) izler. En üst düzeyde ise kendini gerçekleştirme gereksinmesi yer alır. Gerçekte bu kuram, çok sayıda analiz yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu kademelenmede alt düzeyler temel gereksinimleri, üst düzeyler ise daha çok istekleri ifade etmektedir. Üst kademelerdeki gereksinimlerin karşılanma düzeyi arttıkça, yaşam kalitesinin de yükseldiği söylenebilir. Onurlu bir yaşam hakkı, bu kademelerin tümünü kapsar.

İkinci öbekte, kaliteli yaşamı insan haklarının yaşama geçirilmesi olarak tanımlayan, öyküsünü daha önce anlattığım yaklaşım üzerinde durulmaktadır. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin üçüncü maddesinde insanın özgür ve güven içinde bir yaşam hakkı olduğu, beşinci maddesinde şiddete ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulamayacağı, yirmi beşinci maddesinde her insanın yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının bulunduğu belirtilmiştir. BM Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde, açıkça insanların en temel hakkı olan yaşam hakkının, salt biyolojik yaşamın korunması olmadığı, toplumsal bir varlık olan insanın bu özelliğini göz önünde tutan onurlu bir yaşam hakkı olduğu açıkça belirtilmiştir.

Onurlu yaşam hakkı çok yaratıcı bir kavramdır. Yaşam kalitesinin toplumun her kesime yaygınlaştırılması gereğinin temelinde de bu kavram yatmaktadır.

Üçüncü öbekte, insanı merkeze alan yaşam kalitesi tanımlamaları içinde bir uzmanlaşma alanı olarak sayılabilecek sağlık merkezli bir ya-

şam kalitesi kavramı üzerinde durulmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü bir insanın sağlıklı olmasını, fiziki, zihni (ruhi) ve sosyal tam iyilik hali olarak tanımlamıştır. Sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi, kişilerin günlük olağan yaşamlarını ve işlevlerini yerine getirebilmesine olanak veren sağlık durumudur. Yaşam kalitesi kavramının gelişmesi her toplumda insanların yaşama bakışını değiştirmiştir. Kişilerin toplam yaşam ümidi kavramının yerini, sağlıklı yaşam ümidi kavramı almaya başlamıştır.

Bu üç öbekteki ele alışlarda yaşam kalitesi kavramı insan merkezli olarak kuşatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra bireyin içinde bulunduğu ortam merkezli yaşam kalitesi ele alışlarına geçilmektedir. Bunlardan ilki, dördüncü öbeği oluşturan kent merkezli yaşam kalitesi kavramıdır. İnsanlar bir yerde yaşarlar, yaşam kaliteleri kendi kapasiteleri ile doğal ve insan yapımı çevrenin karşılıklı etkileşimiyle belirlenir. Kent merkezli yaşam kalitesi kavramı dediğimizde insanın içindeki yaşadığı yapıyı çevrenin nitelikleri üzerinde dururuz. Kentte yaşayan kişinin yaşam kalitesi, yer duygusu ya da içinde yaşanılan mekânın kimlikliliği, okunabilirliği, kolektif anılara sahip olması ve tarihsel sürekliliğiyle ortaya çıkar.

Ortam merkezli yaşam kalitesi yaklaşımlarının bir başkası, beşinci öbeği oluşturan çevre merkezli yaşam kalitesi anlayışıdır. Günümüzde bu konuda egemen olan kavram sürdürülebilirliktir. Bu ilkeye göre her nesil, kaynakları, kendisinden sonra gelecek nesillerin kalkınmadaki tercihlerini yaşama geçirmesini engellemeyecek biçimde kullanılmalıdır. Sürdürülebilirlik doğrudan yaşam kalitesiyle ilgili değildir. Sürdürülebilirlik ancak yaşam kalitesiyle birleştirildiğinde yeterli hale gelir. Bunun için de çevrenin varlığıyla yaşam kalitesine ne kattığı ve insanın doğayla değişik ilişki kurma biçimlerine yüklenen olumlu değerler üzerinde durmak gerekir.

Bu yazıda, beş öbekte ele alınan yaşam kalitesi yaklaşımları, yazının sonuna doğru, bir kentin yaşam kalitesini ölçümleyecek bir göstergeler sistemini oluşturmakta kullanılmıştır. Bu tür çok göstergeli bir sistemi uygulayabilmek Türkiye koşullarında kolay değildir. Sorun kavramsal düzeyde değil, yeterli veri bulmakta karşılaşılan zorluklardadır.

Bu yazıda bireysel merkezli yaşam kalitesi konusunda değişik yaklaşımlar sıralanırken, Aristoteles'in ve Amartya Sen'in yaklaşımları da sunulmuştu. Ama onların kavramsal çerçevesi geliştirilen yaşam kalitesi göstergelerine yansımamış bulunuyor. Günümüzde genellikle kullanılan yaşam kalitesi göstergelerinin gerisinde büyük ölçüde bireysel tüketim dayandırılmış bir anlayış bulunmaktadır.

Oysa Nobelli iktisatçı Amartya Sen, yaşam kalitesini insanın kapasitesine dayanarak tanımlamaktadır. Sen, insanların iyi olması halini, insanların değerli eylemleri gerçekleştirebilme ve değerli bir duruma ulaşma kapasitesine sahip olma biçiminde tanımlamaktadır. İnsan kapasiteleri insan özgürlüklerinin temelini oluşturur. İnsanların yaşam kalıplarını seçebilmekteki özgürlüğü kapasitelerine bağlıdır. Bir insan ne kadar yüksek seçebilme kapasitesine sahipse o kadar özgür ve yaşam kalitesi yüksek olacaktır. Günümüzde Sen'in, yaşam kalitesi tartışmalarına kapasite kavramını getirmesi Aristotelesçi yaşam kalitesi kavramının yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Aristoteles iyi yaşamın ne olduğunu insana ilişkin özde bulmaya yönelmiştir. İnsan ruhunun en belirgin özelliği usla donatılmış olmasıdır. Us insana özgüdür, değişik başarı özelliklerini taşıyan bir güç niteliğindedir. İnsan için erek, mutluluktur (eudaimonia). Us, bütün gücünü kullanarak insanı bu iyiye yöneltecektir. Aristoteles insan için iyiyi insanın işlevlerini yerine getirmesiyle ilişkilendirmekte ve yaşamı ulaşılan nesneler üzerinden değil gerçekleştiren bir faaliyet duygusu olarak tanımlamaktadır.

Dördüncü yazının yazılmasından 67 yıl geçtikten sonra, kapasite ve faaliyetin sağladığı yaşam doyumuna dayanan bir yaşam kalitesi yaklaşımının uygarlığın gelişimi bakımından, sürdürülebilirlik bakımından çok önemli potansiyeller taşıdığını daha iyi kavıyorum. Ama bu kitapta ne yazık ki bu konuyu derinliğine ele alacak bir yazım bulunmuyor.

İkinci bölümün ikinci, kitabın beşinci yazısı *Kentlerde Yaşam ve Yönetim Kalitemizi Birlikte Artırmamız Gerekliyor* başlığını taşıyor. 2009 belediye seçimleri öncesinde TÜSES Vakfı, "Yiğit Gülöksüz'e Saygı" günü

düzenlemişti.¹⁰ TÜSES Türkiye’de sosyal demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmuş kişilere, belli aralıklarla bir saygı günü düzenlemekte ve bu günlerde demokrasiye ilişkin bir konuda da sunuşlar yapılmaktadır. Bu saygı gününde, yerel yönetimler konusu ele alınmıştı. Bu çerçevede ben de yerel yönetimler üzerine bir konuşma yapmıştım. Söz konusu yazı, ilk kez bu kitapta yayımlanmaktadır. Bu yazıda, tüketim güdülerıyla temellendirilmiş bir yaşam kalitesi anlayışının yüzeyselliği ele alınmaktadır. Heidegger’in, var olmanın “Dasein” (bir yerde var olmak) halinde anlam kazanacağı yönündeki saptamasından hareketle, bir yerde var olmanın ancak yönetişimin gerçekleştirilmiş olması durumunda mümkün olacağı savunulmaktadır.

Bölümün üçüncü, kitabın altıncı yazısı *Mimarlık ve Yaşam Kalitesi Kavramlarının Üzerinde Yeniden Düşünmek* başlığını taşıyor. ArchiPack’in 2009 yılı toplantısı için hazırlanan bu yazı, toplantının 2010 yılına aktarılması üzerine, henüz anlatılamadan bu kitapta yer alıyor. Temelde son yıllarda geliştirilen mimarlık politikalarına ilişkin metinlerde yer alan mimarlık kalitesi, yaşam kalitesi özdeşliğini sorguluyor. Bunun için önce günümüzde ürünler düzeyinde kalite kavramından ne anlaşıldığına açıklık kazandırılmaya çalışılıyor. Daha sonra da bu kalite kavramının çevre ve yaşam kalitesi alanına taşınabilme yolları üzerinde duruluyor. Yazının sonunda derinliğine olmasa da kapasite ve faaliyet duygusu merkezli bir yaşam kalitesiyle mimarlık kalitesinin ilişkisi kurulmaya çalışılıyor.

Bölümün son, kitabın yedinci yazısı 2009 yaz aylarında yazdığım kısa bir not. *İstihdam Yaşam Kalitesinin Temel Girdisi Olduğu Gibi Yaşam Kalitesi Kaygılarınca da Yaratılabilir mi?* başlığını taşıyor. Elbette bir kişinin mutluluğu için iş sahibi olmasının ne kadar önemli olduğu açık. Oysa dünya ve Türkiye çok önemli bir ekonomik kriz içinde bulunuyor. İşsizlik çok yüksek oranlara ulaşmış durumda. Böyle olunca belli gruplar için yaşam kalitesi sorunu tamamen istihdamın sağlanmasına dönük

¹⁰ Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) bu saygı günü düzenlemesini şimdiye kadar, Erdal İnönü, Necat Erder, İlhan Tekeli ve Yiğit Gülöksüz için yapmıştır.

hale gelmiş bulunuyor. Yapılmakta olan ekonomik analizler dünya ekonomilerinin yeniden büyümeye geçerek, krizden çıkılacağını gösteriyor. Ama bu ekonomik krizden çıkışın işsizlik sorununu çözeceği konusunda emin değiller, büyük olasılıkla kapitalist sistemin günümüzdeki işleyişinin artık tam istihdamı sağlayamayacağı konusundaki inanış yaygınlaşıyor. O zaman yaşam kalitesi sorununun çözülmesinin piyasa mekanizması dışında bulunması gerekiyor. Eğer mutluluğun faaliyet ile ilişkisi konusunda bir farkındalık yaratıldıysa, çözüm işsizlere sigortadan ya da başka yolla belirli bir gelirin sağlanmasıyla bulunamayacaktır. Öyle ise piyasa mekanizması içinde olmasa da istihdam yaratılması gerekmektedir. Bu kısa not böyle bir istihdamın yaşanan bir yerellikte, yaşam kalitesini yükseltmeye yönelmiş, piyasa ve kamu dışı bir istihdam türünün yaratılıp yaratılamayacağını araştırıyor. Üzerinde tartışılacak bir öneri getiriyor.

Kitabın üçüncü bölümü, *Dünyaya Yerelden Bakmanın Bilimsel Açılımları Üzerine Bir Tartışma* adlı, kitabın sekizinci yazısıyla başlıyor. Bu yazının ne amaçla hazırlandığını bu sunuşun baş kısımlarında yazmıştım. İlk kez yayımlanıyor. Bu yazıdaki yerele bakış açısı bir başka bağlamda TÜSES'in benim yeni siyaset biçimi konusundaki dört yazımı bir araya getiren *Onurlu Yaşam için Yeni Bir Siyaset Yapma Biçimi* kitabında yer almıştı.¹¹

Bu yazıda yerel, hem küresel hem de ulusal olanın karşısı olarak ele alınarak, yerel kavramının kendini tanımladığı bütüne göre göreliliği üzerinde duruluyor. Bireyin yerelle ilişkisinin bütünle ilişkisinden farklılığı tartışılıyor. Yazıda yerelin soyut olarak bilinemeyeceğinin ve ancak yerelde yaşanarak somut olarak kavranabilecek olmasının, yereli düşünmeye getirecekleri ele alınmaktadır. Yerele ilişkin yazında yerel, genellikle geriye dönük olarak kavranmaya çalışılmakta, bir kültürel direnç yeri olarak görülmektedir. Oysa bu yazı yereli durağan yönüyle değil, değişen ve dinamik yönüyle kavramaya çalışmaktadır. Günümüzde yerelin, temel sorunun yarışabilirliğini sürekli olarak üretebilmesi

¹¹ İlhan Tekeli: *Onurlu Yaşam İçin Yeni Bir Siyaset Yapma Biçimi*, TÜSES Yayınları, İstanbul, Mart 2007.

olduğu, bunun da öğrenen bir yerellik haline gelerek aşıldığı anlatılmakta ve dünyanın yaşadığı dönüşüme yerelden yaklaşmanın gerektirdiği bir araştırma programının temel soruları ortaya konulmaktadır.

Kitabın dokuzuncu, üçüncü bölümün ikinci yazısı *Siyasal Toplum ile Sivil Toplum Arasında Yerini Belirlemekte Olan Yerel Yönetimler* başlığını taşıyor. Bu yazıda bir yandan bir önceki yazıda olduğu gibi küreselleşen dünyada yeniden biçimlenmekte olan yerelin nitelikleri tartışılmakta öte yandan dünyada katılımcı demokrasiye verilen önem dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının niteliğinde ortaya çıkan gelişmeler ortaya konulmaktadır. Bu yazı iki alanda yaşanan bu gelişmeler karşısında yerel yönetimlerin geliştirebilecekleri yönetim anlayışları üzerinde durulmaktadır.

Bu bölümün bundan sonra gelen üçüncü yazısı, *Katılımcılığı Beceremesek Bile Ondan Vazgeçemeyiz* diye başlayarak katılımcılığın başarısının araçsal olarak değerlendirilemeyeceği mesajını vermek istiyor. Temsili demokrasinin yaşadığı kriz dolayısıyla, katılımcı demokrasi bir demokrasi ideali olarak önem kazanıyor. Ancak temsili demokrasiyi yerinden edemiyor. Günümüz demokrasisi, temsili demokrasinin ve katılımcı demokrasinin birbirinin meşruiyet alanlarına karşılıklı sınırlamalar getirerek bir arada var oluşuyla gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Katılımcılık bakımından en uygun yönetim birimlerinin yerel yönetimler olacağı iddia edilebilir. Ama çoğu kez yerel yönetimler gerçekleştirmek istedikleri katılımcılık pratiklerinin işlemediğinden, olumlu sonuç vermediğinden yakınmaktadırlar. Bu, katılımcılığa araçsal olarak yaklaşıldığında haklı gibi görünen bir yakınmadır. Böyle bir kanıya varılmasının iki nedeni vardır. Bunlardan biri yöneticilerin “katılın” deyince herkesin hemen katılacağını sanmakta olmalarıdır. Böyle bir katılım olmayınca da hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Oysa katılım özenle planlanması gereken bir faaliyettir. İkincisi ise katılımın onurlu yaşam hakkının bir parçası olduğunun farkında olunmamasıdır. Eğer bu hatırlanırsa, bunun araçsal olarak değerlendirilemeyeceği muhakkak gerçekleştirilmesi gerektiği görülmeye başlar.

Bölümün ve kitabın on birinci ve son yazısı, *Bir Yerelin (Kentin) Kimliği ve Marka Olması Konusunda Nasıl Düşünülebilir?* başlığını taşıyor.

2008 yılında Antalya Kent Müzesi'nin Tarih Söyleşileri serisinde yaptığım konuşmamın metni. Bir yerelin markalaşmasını çözümleme deneyimi sırasında, yerellik, gündelik yaşam ve yaşam kalitesi kavramlarının nasıl iç içe geçtiğinin farkına varıyoruz. Gündelik yaşam bir “yerde” gerçekleşir. Bir yerelin markalaşması o yerde yaşam kalitesinin artırılması ve sürekli hale getirilmesini gerektirir. Yoksa o yere ilişkin bir slogan üretilmiş olması değildir.

Sunuş yazısının sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu kitapta daha önce TÜBA'ca yayımlanmış olan yazılarımın yayınlanmasına izin vermesi ve sağladığı araştırma desteği için TÜBA'ya teşekkür ediyorum.

Toplu Eserler'in bir başka kitabında bir araya gelmek üzere iyi okumalar dilerim.

ORAN-Ankara, Ocak 2010

İKİNCİ BASKI İÇİN SUNUŞ

Kurucuları arasında bulunduğum Tarih Vakfı bana bir sürpriz yaparak yazılarımı İlhan Tekeli Toplu Eserleri adı altında yayınlamaya karar verdi. Bu benim gibi çok farklı konularda ve farklı yerlerde çok sayıda yayın yapan bir akademisyen için çok değerli bir hediye idi. Ben de değerli dostum rahmetli Özkan Taner’le bu ağır işe coşkuyla sarılarak 2007 yılı Kasım ayında ilk kitap olan “*Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Tarihe Doğru*” kitabının yayınlanmasını sağladık. Serinin 26’ncı cildi, “*İlhan Tekeli İle Günümüze ve Geleceğe Dair*” Kasım 2015’te yayınlandı. Benim için bu macera 8 yıl sürmüştü. 2025 yılında bulunuyoruz. 10 yıl geçmiş, zaman çok hızlı akıyor. Bu yazıların yayınlanması çok iyi oldu. Okuyucularıma erişebilirliğim önemli ölçüde arttı. Ama Tarih Vakfının stoklarında kalmadı. Bu arada yayınlarıma erişebilirliğimi artırmak için tüm yazdıklarımı Academia.edu’ya ekledim. Bugün itibarıyla yazı, taslak, kitap ve video olarak 932 kayıt platformda yer alıyor.

Zaman zaman bu kitapların bazılarının yeniden yayınlanması için girişimler oldu. Son günlerde, Marmara Belediyeler Birliğinden bana, Toplu Eserler’in 12’ncisi olan “*Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*” kitabının ikinci baskısını yapma önerisi geldi. Ben de bu öneriyi memnuniyetle kabul ettim. Ancak kitabın ilk baskısının yayımlanmasının üzerinden 15 yıl geçmişti. Bu on beş yıl içinde, bir yandan bu konulara bakış açılarımız değişmişti, öte yandan ben de bu konular üzerine yazmaya devam etmiştim. Bu durumda kitabın ikinci baskısında kitabın karakterini değiştirmeden bazı genişletmeler yapmaya karar verdim. Bunun için “İkinci Baskı İçin Sunuş” yazdım. Ayrıca kitabın ilk baskısında yeterince işlenmemiş konuların işlenişini güçlendirmek için de son 15 yılda yazdıklarım/konuştuklarım arasından üçünü seçerek kitaba ekledim. Kitaptaki yazı sayısı 11’den, 14’e yükseldi.

Yaşam kalitesi konusundaki ilk çalışmam TÜBA’nın 2004 yılında yayınladığı “Yaşam Kalitesi Göstergeleri” kitabıydı, arkadaşlarımla birlikte Türkiye için yaşam kalitesini ölçmenin öznel ve nesnel yolları için öneriler geliştirmiştik. Geçen yirmi yılda, bu kavram konusunda çok

konuşuldu, bizim önerdiğimiz pekinlikte olmasa da kentlerin yaşam kalitelerini karşılaştırmak için çok sayıda çalışma yapıldı. Bu yirmi yılda kentsel sosyal politikalarındaki yaşam kalitesi kavramının kritik önemi her geçen gün daha fazla anlaşılmış ve merkezi bir konum kazanmış oldu. 2024 yılında Marmara Üniversitesi, benden 8. Sivil Strateji Sempozyumu'nda yaşam kalitesi odaklı bir konuşma yapmamı istediler, ben de bunu bir fırsat bilerek, **“Kent Plancıları ve Yöneticiler İçin Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi Kavramı Üzerine Bir Çözümleme”** başlığını taşıyan bir yazı yazdım. Kitaba eklediğim ilk yazı bu oldu. Yirmi yılda bu konuda yaşadığım birikimi içeriyor. Kitaptaki birinci yazı yaşam kalitesini ölçme üzerinde dururken, ikinci yazı yaşam kalitesine ilişkin politikaların geliştirilmesine katkı yapabilecek yaşam deneyimleri üzerinde duruyor. Böylece bir diğerini tamamlıyorlar. Bu yazı temelde, ilgili kavramlar alanın dünyadaki ve Türkiye'deki gelişme tarihlerini ve yaşanan karşıtlıkları anlatıyor. Özellikle de Soğuk Savaş Dönemi'nin kalkınmacılık kavramı karşısında yaşam kalitesi kavramının nasıl zemin kazandığı gösterilmeye çalışılıyor.

Kitaba eklediğim diğer iki yazı, “yerelliğe” ilişkin üçüncü bölümünde yer alıyor. Bu bölümde olduğu gibi, kitapta genel olarak yerelliğe özel bir önem veriliyor. Eğer bir ülke Türkiye gibi uzun süredir merkezi bir modernleşme içinde bulunuyorsa, toplumda yerel konusunda yanlış ön yargılar yerleşebilmektedir. Örneğin yerel, geri olan, durağan olan ile özdeşleştirilmektedir. Oysa yerele yaklaşabilmek gerçekliğe daha yakın olabilmektir. Merkeze yaklaştıkça soyut kavramlarla çalışılmak durumunda kalınmaktadır. Bu nedenle kitap ilk yayınlandığında üçüncü bölümün ilk yazısı olarak “Dünya’ya Yerelden Bakmanın Bilimsel Açılımları Üzerine Tartışmalar” yazısını koymuştum. Bu yazı, yaşam konusuyla ilgilenmeye başladığımda yerel ile olan ilişkisinin önemini kavramamı sağlamıştı. Yaşamın gerçeği ancak yerelde kavranabilirdi.

Kitabı genişletmek için, geçen sürede yaptığım çalışmaları taradığımda, 30 Mart 2007’de Bursa’da Garanti Bankası’nın düzenlediği Anadolu Sohbetleri içinde yaptığım **“Yenilik ve Yerellik Üzerine Düşünmek”** konuşmasını/yazısını almak bana çok uygun göründü. Bu yazının yerellik konusuna tutuculuk üzerinden değil yenilik üzerinden yaklaş-

ması onu benim için uygun hale getirmişti.

Kitaba alınan üçüncü yazı, yine kitabın üçüncü bölümüne oldu. **“Yerel Yönetimlerde Hizmetin Ötesinde Katılımcılık Bulunuyor”** başlığını taşıyor. Bu bölümde daha önce bulunan yazılarla iki yandan kendini ilişkilendiriyor. Kitabın birinci basımında yer alan “Siyasal Toplum ile Sivil Toplum Arasında Yerini Belirlemeye Çalışan Yerel Yönetimler” başlıklı yazı, yerel yönetimlerin demokratik niteliği ile yerellik arasındaki ilişkiyi kuramsal bir çerçevede irdelemekteydi. Bu çalışma, demokratik yerel yönetimin ancak yerel bağlam içinde anlam kazanabileceğini ortaya koyarak, yerellik ile yönetim arasındaki kavramsal bağı temellendirmişti. Yine üçüncü bölümde bulunan bir başka yazıda “Katılımcılığın Beceremezsek Bile Ondan Vazgeçemeyiz”, başlığı vardı. Bu yazıda yerellik kavramı ile katılımcılık kavramı arasında bir içsel ilişki kurulmuş oldu. Kitaba alınan bu yeni yazı yerellik, yerel yönetim ve katılımcılık arasındaki kavramsal bağlantıyı güçlendiriyor

İyi okumalar dileğiyle.

ORAN-Ankara, Şubat 2025